

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 16 (1992)

Δελτίον ΧΑΕ 16 (1991-1992), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του André Grabar (1896-1990)

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου (Αυγού) στα Δίδυμα της Ερμιονίδας

Νικολία ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

doi: [10.12681/dchae.1060](https://doi.org/10.12681/dchae.1060)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ Ν. (1992). Ο ναός του Αγίου Δημητρίου (Αυγού) στα Δίδυμα της Ερμιονίδας. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 16, 97-106. <https://doi.org/10.12681/dchae.1060>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου (Αυγού) στα Δίδυμα
της Ερμιονίδας

Νικολία ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 16 (1991-1992), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
André Grabar (1896-1990) • Σελ. 97-106

ΑΘΗΝΑ 1992

Η ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (ΑΥΓΟΥ) ΣΤΑ ΔΙΔΥΜΑ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ¹

Η εγκαταλελειμμένη σήμερα μονή Αυγού (Εικ. 1-2) είναι αφιερωμένη στον Άγιο Δημήτριο τον Μυροβλήτη και βρίσκεται στην περιοχή Ερμιονίδας² του νομού Αργολίδας, σφηνωμένη σε απόκρημνους βράχους, σε μια τοποθεσία που οι ντόπιοι την αποκαλούν «Βράχια». Στην περιοχή Αργολίδας από την αρχαιότητα είναι συνηθισμένο το φαινόμενο των μεγάλων και μικρών γεωλογικών χασμάτων, σπηλαιών, εδαφικών ανοιγμάτων, θολωτών τάφων³ κτλ.

Η μονή είναι διαμορφωμένη μέσα στις σπηλιές που σχηματίζονται στις βορινές πλαγιές του όρους Αυγού, σε υψόμετρο 320 μ., στα απότομα πρηνή της χαραδρικοιλιάδας του ποταμού Ράδου (Μπεντενιού). Το κυρίως κτίσμα της είναι μια πυργοειδής κατασκευή, διαμορφωμένη σε μια φυσική κοιλότητα των βράχων και έχει σήμερα διαστάσεις: μήκος 12,80, ύψος 11,50 και μέγιστο πλάτος 12,50 μ. Ανήκει στις βυζαντινές αρχαιότητες της περιοχής, αποτελεί αξιόλογο παράδειγμα μονής των βράχων και παρέμεινε επίσημα άγνωστη μέχρι την κήρυξή της σε ιστορικό διατηρητέο μνημείο από τον Γ. Σωτηρίου το 1925⁴. Η μονή τοποθετείται ως σύνολο στους μεταβυζαντινούς χρόνους, ενώ στους σπηλαιώδεις χώρους στα ΝΑ. της βρίσκεται το σπήλαιο της Μεταμόρφωσης. Οι σωζόμενες τοιχογραφίες σε αυτό το παρεκκλήσι χρονολογήθηκαν από τον Γ. Σωτηρίου στον 11ο αιώνα. Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, τα αρχιτεκτονικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά του δισυπόστατου καθολικού της μονής παραπέμπουν σε ναούς του 11ου-12ου αιώνα, το θέμα όμως αυτό τίθεται προς εξέταση.

Πολλές εικασίες υπάρχουν γύρω από την προέλευση της μονής Αυγού, από τις οποίες η επικρατέστερη είναι η ταυτονομασία της με το όρος Αυγό όπου και είναι κτισμένη.

Στα βορινά του όρους Αυγό, στο οροπέδιο της Τραχειάς, και δυτικά του, στην πεδιάδα των Ηρίων,ικάτακείνται ερείπια αρχαίων φρουρίων και μεσαιωνικών κτισμάτων, που μαρτυρούν ότι η οχυρή και εύφορη αυτή περιοχή διαδραμάτισε ιστορικό ρόλο στο παρελθόν⁵. Αυτό που μας προβλημάτισε άλλωστε από την αρχή της μελέτης μας είναι ότι τα διάσπαρτα ερείπια στο περιβάλλον της μονής και η θέση τους στον

χώρο θυμίζουν πολύ περισσότερο κάποιο φρουριακό συγκρότημα. Ο γάλλος περιηγητής Abel Blouet⁶ κατά την επιστημονική του περιήγηση στην Πελοπόννησο 1831 περιγράφει ως εξής την περιοχή: «...αφού περάσουμε το χωριό Δίδυμα, ο δρόμος που οδηγεί στο Ναύπλιο έχει κατεύθυνση ΒΑ..., ο δρόμος στην αρχή ανηφορίζει ομαλά... και μετά από ένα απότομο ανέβασμα φθάνει στα δύο χάνια του χωριού Τραχειά... και μετά κατεβαίνει απότομα σε μια όμορφη κοιλάδα, όπου βρίσκουμε υπολείμματα κατασκευών και θεμελίωσης τοίχων, ...πιο μακριά, στο φρύδι ενός άλλου υψώματος, απ' όπου φαίνεται ο κόλπος του Ναυπλίου και τα παράλια της Λακωνίας, υπάρχει ένα μοναστήρι που

1. Η εργασία αυτή παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο 11ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης. Η γράφουσα, στα πλαίσια της απασχόλησης στο ΥΠΠΟ/ΔΑΒΜΜ, συνέταξε τη μελέτη στερέωσης της μονής, σε συνεργασία με την πολιτικό μηχανικό Μ. Βασιλάκη και τον υπομηχανικό Π. Κάρδαρη. Τη μελέτη των γεωτεχνικών συνθηκών διατήρησης της μονής συνέταξαν οι μηχανικοί γεωλόγοι του ΙΓΜΕ, κ. Α. Ελευθερίου και Ι. Χατζηνάκος, τους οποίους ευχαριστώ πολύ. Στην έρευνα αρχείου, πολύτιμη ήταν η βοήθεια του κ. Γ. Χώρα, θεολόγου.

2. Α. Μηλιαράκης, Γεωγραφία πολιτική νέα και άρχαία του Νομού 'Αργολίδος και Κορινθίας μετά γεωγραφικού πίνακος του νομού, 'Αθήναι 1886, σ. 225-230: «... ή έπαρχία Σπετσών και 'Ερμιονίδος σύγκειται εκ τής ήπειρωτικής χώρας τής 'Ερμιονίδος, και εκ τής νήσου τών Σπετσών... ή 'Ερμιονίς είναι χώρα όρεινή και τραχειά, τό ύψηλότατον δ' εν ταύτη όρος είναι τό Δίδυμον, έχον ύψος 1070 μ. ...πρός Μ. δέ αύτης ό άσφαλέστατος λιμήν Χέλιον, ό Πόρτο-Χέλι υπό τών ναυτικών καλούμενος... ό λιμήν ούτος λέγεται υπό τών άλλοδαπών ναυτίλων Porto Bizzato...», σ. 243: «... επί τών προπόδων του υπερκειμένου όρους Δίδυμον, υπάρχει μέγα χάσμα, προελθόν εκ καθιζήσεως του έδάφους άποτελοῦν μέγα σπήλαιον επί του κλίτους του όρους... έτερον στρογγύλον βάραθρον διαμέτρου 150 μ. και βάθους 80 μ. κείται μικρόν κατώτερον του πρώτου... εντός του βάραθρου τούτου υπάρχουν δύο ναίσκοι, τής Μεταμορφώσεως και του 'Αγίου Γεωργίου υπό τινα βράχον, εις ούς κατέρχονται διά σπηραγώδους διόδου έχούσης είσοδον προς Μ. και διά κλίμακος λελαξευμένης επί τής πέτρας...».

3. Γ. Χώρας, 'Η 'Αγία Μονή 'Αρίας Ναυπλίου, 'Αθήναι 1975.

4. Γ. Σωτηρίου, 'Η Μονή Αυγού παρά τούς Διδύμους 'Αργολίδος, ΗΜΕ, 'Αθήναι 1935, σ. 457-464.

5. Α. Γριτσόπουλος, Πελοποννησιακά ΙΖ' (1987-88), σ. 132.

6. Abel Blouet, Expedition scientifique de Morée, II, Paris 1831, σ. 173-174.

κυριαρχεί σε μια εύφορη κοιλάδα, στο βάθος της οποίας τρέχει ένας ποταμός. Αυτό το τοπίο της κοιλάδας με τον ποταμό είναι από τα πιο όμορφα που συναντήσαμε..., ο δρόμος συνεχίζεται προς την κοιλάδα, μέχρι τις όχθες του ποταμού, όπου αλλάζει κατεύθυνση για να ακολουθήσει τη θάλασσα περνώντας από το χωριό 'Ηρια... συνολική απόσταση Διδύμων μονής Αυγού: τρεις ώρες και έξι λεπτά».

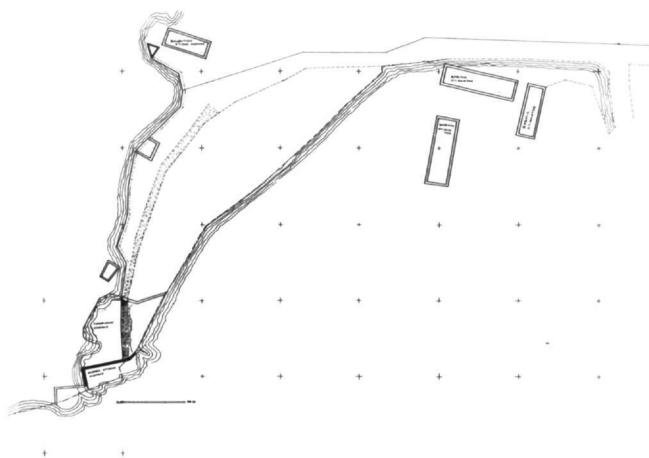
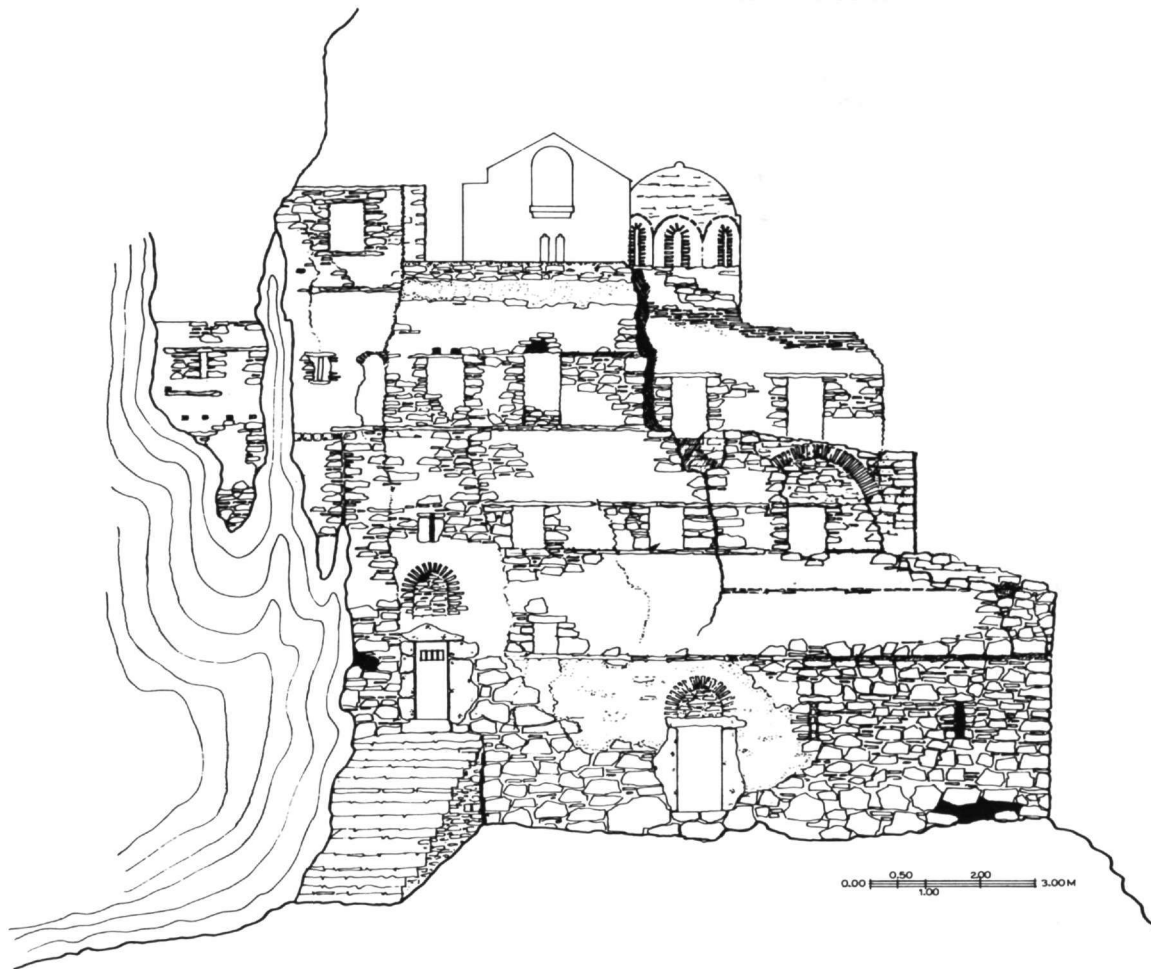
Στη μονή οδηγεί δύσβατος από αυτοκίνητο χωματόδρομος μήκους 10 χλμ. περίπου, από τη θέση Πελεή του επαρχιακού δρόμου Λυγουριού-Κρασιδίου.

Τον φρουριακό χαρακτήρα της μονής, εκτός από αυτή καθαυτή τη θέση της στο φρύδι του γκρεμού, δίνουν τα υπερυψωμένα κτίσματα (Εικ. 3), που διαμορφώνονται στις φυσικές κοιλότητες του βράχου, αριστερά της εισόδου του κυρίως κτίσματος. Τα κτίσματα αυτά φέρουν πολεμίστρες και το πλησιέστερο στην είσοδο έχει σειρά από προεξέχοντα πώρινα φουρούσια. Στο ψηλότερο από τη μονή επίπεδο, όπου καταλήγουν οι προσπελάσεις από τα γειτονικά χωριά, σώζονται ερείπια κτισμάτων.

Το κυρίως κτίσμα της μονής αποτελείται από ισόγειο

(Εικ. 6), δύο ορόφους με κελιά (Εικ. 7-8) και βατό σήμερα δώμα. Ο σημερινός περίβολος, κάθετος στο πρανές, δεν διατηρείται ούτε σε ύψος ούτε σε μήκος. Είναι φανερό ότι προεκτεινόταν προς τα δυτικά, προς το φρύδι της χαραδροκοιλάδας του Ράδου. Στη σκέψη ότι η μονή είχε και άλλα κτίσματα, εκτός από τις μαρτυρίες ιστορικών και περιηγητών, μας οδηγούν και οι παρακάτω παρατηρήσεις: α) Η ανεπάρκεια των χώρων του σημερινού κτίσματος να στεγάσει όλες τις απαραίτητες λειτουργίες μιας μονής· στους σημερινούς χώρους δεν ταυτίστηκε χώρος μαγειρείου, ηγουμεινίου κτλ. β) Η ύπαρξη διάσπαρτων ερειπίων στον χώρο έξω από τον σημερινό περίβολο και στα γειτονικά πλατώματα.

Οι υποθέσεις αυτές επαληθεύτηκαν από την αρχαιολογική έρευνα τόσο στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, όσο και από τα δημοσιευμένα δοκίμια. Έτσι πληροφορούμαστε από τα δημοσιευμένα από τον Κ. Ντόκο⁷ αρχεία του Archivio di Stato της Βενετίας ότι στις 30 Αυγούστου 1696 συντάχθηκε αναλυτικός πίνακας των περιουσιακών στοιχείων της μονής Αυγού, σύμφωνα με τη μαρτυρία του τότε ηγούμενου Παρθενίου, βασισμέ-

νη στα στοιχεία της απογραφής του Bene pronatum των Ενετών της 20.7.1691. Κατά τη λεπτομερή καταγραφή: «...ή πλουσία μονή Αύγου, έχει εκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ παρακλήσιον μικρόν τῆς Μεταμορφώσεως... εἶναι τό μοναστεῖριον ὄλον ἕνας πύργος τρήπατος ἔχει κελῆα ὀκτώ, μέσα εἰς τόν πύργον ὅπου κάθωνται οἱ καλόγηρη... ἔχει καὶ σπήτια τρία, τὴν τράπεζον καὶ τό μαγερήον, καὶ τό καιλαρικόν. Ἐξο ἀπό τόν πύργον ἔχει ὀλίγην αὐλήν, ἔχει καὶ σπήτια τέσσαρα καὶ ἄλα δύο ἔξο εἰς τό ἀλόνη διά τά ζῶα... καὶ κάτωθεν τοῦ μοναστερίου εἰς τόν ποταμόν ἔχει νερόμηλον καὶ ἕνα χωράφη ενός ζευγαρίου μέ ὀλίγα αἰλεόδενδρα... ἔχει τό μοναστεῖρη καλογήρους μικρούς καὶ μεγάλους ὄλους 30 χορῆς τά κοπέληα... στην πέρα μερέα τοῦ μοναστειρήου εἰς τό βουνόν ὀνομαζόμενον Σαμουλᾶ εἶναι τό νερόν του μοναστειρήου...». Ακολουθεῖ λεπτομερῆς περιγραφή της περιουσίας που εἶναι κατακερματισμένη.

Εικ. 1-2. Ἄποψη του κυρίως κτίσματος της μονῆς ἀπό Β.
Εικ. 3. Τοπογραφικό των κτισμάτων της μονῆς.

7. Κ. Ντόκος, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τὴν Β' Ἑνετοκρατίαν, ΒΝJ 21 (1971-76), σ. 106-109.

Εικ. 4. Εσωτερική άποψη του καθολικού προς ΒΔ.

Η μονή Αυγού, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, είχε άλλα τρία μετόχια-ξωκλήσια (την εκκλησία της Αγίας Κυριακής, την εκκλησίαν της Αγίας Πελαγίας στη θέση Πελεή και την εκκλησία της Παναγίας) και μεγάλη κινητή και ακίνητη περιουσία σε όλη την περιοχή από την Τραχειά στα Δίδυμα, στα Ήρια και μέχρι τη θάλασσα.

Σε πίνακα του 1820 των Γενικών Αρχείων του Κράτους⁸, αναφέρεται η οικοδομή της μονής ως περιέχουσα 20 δωμάτια (προφανώς συγκαταλέγει και τα σπίτια), ότι είναι στέγερη και ότι είχε οκτώ μοναχούς. Τα κτήματά της εμφανίζονται σε κατάσταση μη πλήρους απόδοσης.

Η μονή πήρε μέρος στον Αγώνα του 1821⁹, στο πλευρό των στρατιωτικών δυνάμεων Αργολίδας υπό τον Αρσένιο Κρέστα, γνωστό σαν Παπαρσένη, στον οποίο υπηρέτησε ως έφεδρος ο μοναχός της αρχιμανδρίτης Διονύσιος¹⁰. Σύμφωνα με πληροφορίες, η μονή πυρπολήθηκε από τον Ιμπραήμ στις 15 Ιουνίου του 1825. Η μονή επαναλειτούργησε μετά την απελευθέρωση

αλλά διαλύθηκε στο 1833 με απόφαση των τότε αρχών. Με γνωμάτευση της εκκλησιαστικής επιτροπής, που συστάθηκε από τον Καποδίστρια στις 23.1.1828 και με το Βασιλικό Διάταγμα, που εκδόθηκε στα χρόνια της αντιβασιλείας του Όθωνα, στις 7.10.1833, διαλύθηκαν όσα μοναστήρια είχαν λιγότερους από έξι μοναχούς. Η μονή Αυγού, παρά το ότι είχε ετήσιο εισόδημα 5.000 δραχμές, διαλύθηκε συγχρόνως με άλλες τέσσερις μονές του νομού Αργολίδας, που εμφάνιζαν πολύ λιγότερο εισόδημα¹¹. Η αξιόλογη περιουσία, όπως καταγράφεται στους πίνακες των Γενικών Αρχείων του Κράτους του 1833¹², εκποιήθηκε, και τα αντίστοιχα έσοδα πέρασαν στο Δημόσιο Ταμείο. Για τα ιερά κειμήλιά της δεν αναφέρεται πού κατέληξαν. Σε έγγραφο του 1830 του τότε ηγουμένου της μονής Ζωοδόχου Πηγής Ιωάσαφ Οικονόμου¹³, αναφέρεται ότι κατά τη δεύτερη επιδρομή των Αλβανών το 1779, απωλέστηκαν και οι πολύτιμοι κώδικες μοναστηριών της περιοχής. Η μονή Αυγού, όπως αναφέρεται, είχε υπό την προστασίαν της τη μονή Ζωοδόχου Πηγής και έτσι συμπεραίνεται και η λεηλασία της μονής.

Το καθολικό είναι ενσωματωμένο στον δεύτερο όροφο του κυρίως κτίσματος και είναι διαμορφωμένο κατά τις τρεις πλευρές του στον φυσικό βράχο. Από τον βράχο προεξέχει σε πλάτος το βορινό του τμήμα κατά 1,60 μ. και σε ύψος η εγκάρσια καμάρα του ναΐσκου των Αγίων Θεοδώρων, που επέχει θέση πλάγιου νάρθηκα και εξέχει κατά 2,60 μ. από τη σημερινή στάθμη του δώματος (Εικ. 10-11). Το καθολικό είναι δυσπόστατο, το νότιο τμήμα του, που είναι εξ ολοκλήρου υπόσκαφο στον βράχο, είναι αφιερωμένο στον Άγιο Δημήτριο τον Μυροβλήτη, ενώ το βορινό του, που έχει θέση πλάγιου νάρθηκα, είναι αφιερωμένο στους Αγίους Θεόδωρους.

Ο κυρίως ναός του Αγίου Δημητρίου έχει διαστάσεις 3,95×4,25 και ύψος 3,50 μ. Ο ακανόνιστος τετράπλευρος κύριος χώρος του καλύπτεται με σταυροθόλιο αποκλειστικά κατασκευασμένο από τούβλα, πάχους 4 εκ.¹⁴. Το Ιερό είναι διμερές: το Βήμα έχει κάτοψη ημιοκταγωνική με διανοιγόμενες περιμετρικά τέσσερις κόγχες και σκεπάζεται με τεταρτοσφαιρικό θόλο, ενώ η πρόθεση είναι τετράγωνη και στεγάζεται με ημισφαίριο, διαμ. 1,25 μ. Η επικοινωνία πρόθεσης-Ιερού και πρόθεσης-κυρίως ναού γίνεται μέσα από τοξωτές πυλίδες. Τα μέτωπα των πυλίδων αυτών και των κογχών του Ιερού έχουν τόξα ελαφρώς οξυκόρυφα. Όλοι οι παραπάνω θόλοι στέγασης είναι αποκλειστικά κατασκευασμένοι από τούβλα¹⁵. Ο ναΐσκος των Αγίων Θεοδώρων στα βορινά έχει τριμερή την κάλυψη: κατά μήκος καμάρα στο Ιερό, εγκάρσια υπερυψωμένη καμάρα στον κυρίως ναό και τρουλίσκο στο δυτικό του μέρος. Το μνημείο διατηρεί τοιχογραφίες του

Εικ. 5. Άποψη των κατασκευών στον βράχο από τα ΒΔ.

17ου αιώνα. Η εγκάρσια καμάρα υπερυψώνεται από την επιμήκη και προεξέχει από το δώμα κατά 2,60 μ. (Εικ. 9). Εξωτερικά, στο μέτωπό της έχει δίλοβο φωτιστικό άνοιγμα, τυφλή κόγχη με τοιχογραφία του αγίου Δημητρίου και ανάγλυφο σταυρό. Η επικοινωνία των δύο ναΐσκων γίνεται με δίλοβο άνοιγμα, που στηρίζεται σε κίονα που έχει κιονόκρανο ιωνικού ρυθμού σε δεύτερη χρήση (Εικ. 4). Ο ναός είχε ξυλόγλυπτο επίχρυσο τέμπλο, το οποίο καταστράφηκε στην πυρκαγιά, της οποίας τα ίχνη είναι ακόμα έντονα στον ναό. Οι κάτοικοι του γειτονικού χωριού Δίδυμα θυμούνται το τέμπλο ημίκαυστο.

Το τετράγωνο της εισόδου στεγάζεται με οκταγωνικό εξωτερικά τρούλο αθηναϊκού τύπου, μάλλον ψηλόκορμος, αποκλειστικά κτισμένου με πλίνθους, που προβάλλει έξω από τον βράχο κατά 2 μ. από τη σημερινή στάθμη του δώματος και είναι ημιτελής (Εικ. 13). Σε ψηλότερη στάθμη από το δώμα και στα ΝΑ. του καθολικού υπάρχει ένα διμερές σπήλαιο σε δύο στάθμες, το παρεκκλήσι της Μεταμόρφωσης (Εικ. 12). Το

πρώτο του τμήμα φέρει τρεις ολόσωμες τοιχογραφίες, για τις οποίες έχει γράψει ο Σωτηρίου και τις θεωρούσε έργα του 11ου ή του 12ου αιώνα.

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, τα δύο προβλήματα που τίθενται είναι της αρχικής μορφής του ναού και

8. Βλ. ΓΑΚ, Μοναστηριακά Σύμμικτα: έγγραφο με ημερομηνία 19.3.1820 αναφέρει ότι η οικοδομή της μονής περιέχουσα είκοσι δωμάτια είχε ηγούμενο τον παπα-Βενέδικτο και είχε είκοσι καλόγερους.

9. Παντελεήμονος Καρανικόλα, Μητροπολίτου Κορίνθου, Τό Κρανίδι, κομμάτια από την χαμένη ιστορία του, Κόρινθος 1980, σ. 53-54 «... ο Άρσένιος Κρέστας, γνωστός στο Κρανίδι σαν Παπαρσένης, γεννήθηκε στο Κρανίδι τό 1779... διορίστηκε ηγούμενος της Μονής Ζωοδόχου Πηγής Κορωνίδος... κατά την επανάσταση του 1821 άνομάστηκε άρχηγός όχι μόνον των Κρανιδιωτών αλλά και όλης της Έρμιονίδος και της Έπιδαύρου... στο πλευρό του πολέμησε ως έφορος ο ιερομόναχος Διονύσιος Π. Βούλγαρης, ηγούμενος της Μονής Αύγου... ή Έπανάσταση στην Έρμιονίδα κηρύχθηκε στις 27/3/1821 με παρόρμηση του Γ. Μπότσης, σπουδαίου Σπετσιώτη-Κρανιδαίου...».

10. ΓΑΚ, Μοναστηριακά Σύμμικτα, έγγραφο 41 α Ι. Ο πατήρ Διονύσιος, ηγούμενος της μονής Αυγού, ήταν ένας από τους ειλικρινέστερους μοναχούς. Συμμετείχε ενεργά στην Επανάσταση του 1821 και κινδύνευσε τα μέγιστα από τους Τούρκους του Ναυπλίου, επειδή ήταν διαχειριστής μιας τεράστιας περιουσίας της μονής Αυγού και των άλλων μονών της περιφέρειας. Σημειώνεται ότι η μονή των Αγίων Αναργύρων και η μονή της Ζωοδόχου Πηγής ήταν υπό την προστασία της μονής Αυγού, που είχε την ανώτατη διοίκηση και τριών άλλων μονών.

11. Π. Μοσχονά, Οικονομικά μονών Ναυπλίας τόν 18' αιώνα, Πελοποννησιακά 14 (1980-81), σ. 215-220. Σύμφωνα με τό Β.Δ. που άναφέρθηκε, τά μοναστήρια της Ναυπλίας χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες, στά διατηρούμενα (μονή Αγίου Δημητρίου Καρακαλά, μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου, μονή Ταξιαρχών Επιδαύρου και μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Ταλαντίου) και στα διαλυμένα (μονή Αγίου Δημητρίου Αυγού, μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου (Καλάμι), μονή Αγίου Μερκουρίου, μονή Αγίου Θεοδοσίου και μονή Κοιμήσεως Μέρμπακα).

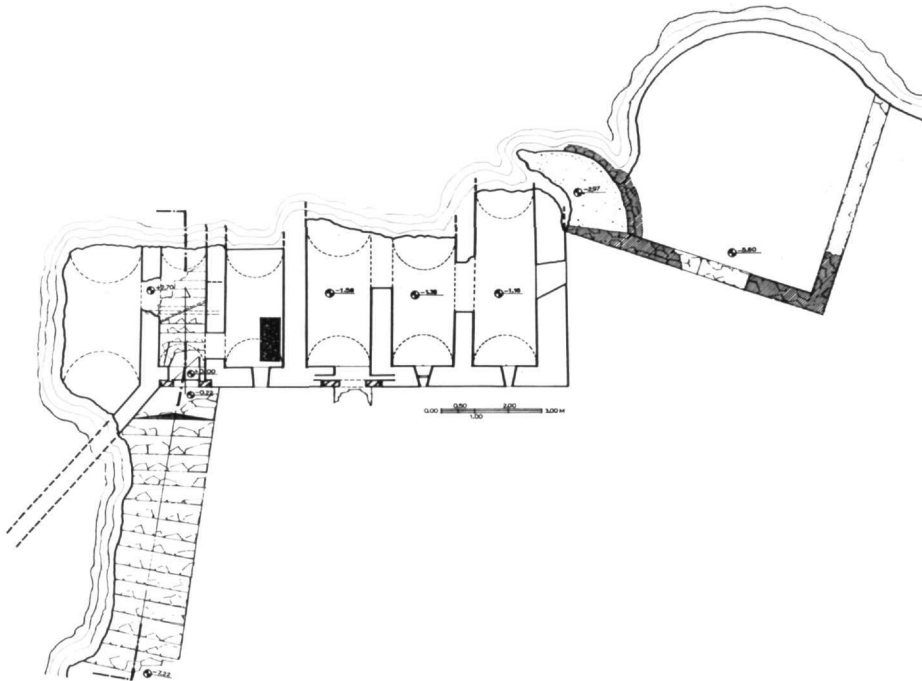
12. ΓΑΚ, Μοναστηριακά Σύμμικτα, φάκ. 213, κατάστιχος πίναξ (1833, Ναυπλία 1). Πίνακας περιουσιακών στοιχείων μονής Αυγού 1833: Γη: καλλιεργήσιμα στρέμματα 330, ακαλλιεργήτα στρέμματα 1700, αμπελώνες 40, μύλοι 1 1/2, 5.660 ελαιόδενδρα, 1 περιβόλι, 1 ελαιοτριβείο, 300 αιγιοδόπρα, 43 νομαδικά, 4 φορτηγά ζώα, 700 οκάδες χαλκός, 2 μετόχια. Ετήσιο εισόδημα, 5.000 δρχ., χρέος 500 δρχ.

Από εκποιήσεις ή ενοικιάσεις κτημάτων περιήλθαν στο Δημόσιο 6.485,67 δρχ. και 1.160 δρχ. αντίστοιχα. Η μονή Αυγού ήταν η πλουσιότερη σε εκποιημένη περιουσία.

13. ΓΑΚ, Μοναστηριακά Σύμμικτα, Ορλωφικά 5α.

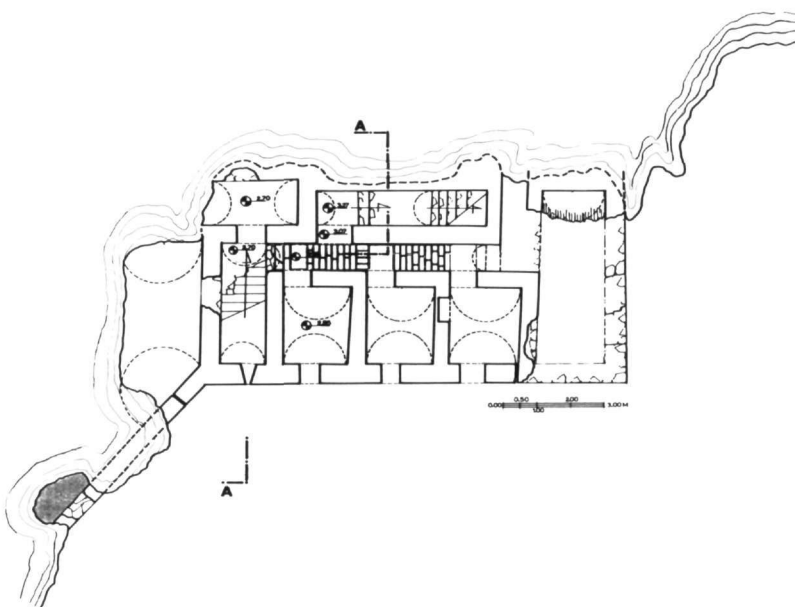
14. R. Krautheimer, Early Christian and Byzantine Architecture, Harmondsworth 1985, σ. 298.

15. Adolf Struck, Vier byzantinische Kirchen der Argolis: Plataniti, Chonika, Merbaka und Areia, AM 34 (1909), σ. 223.

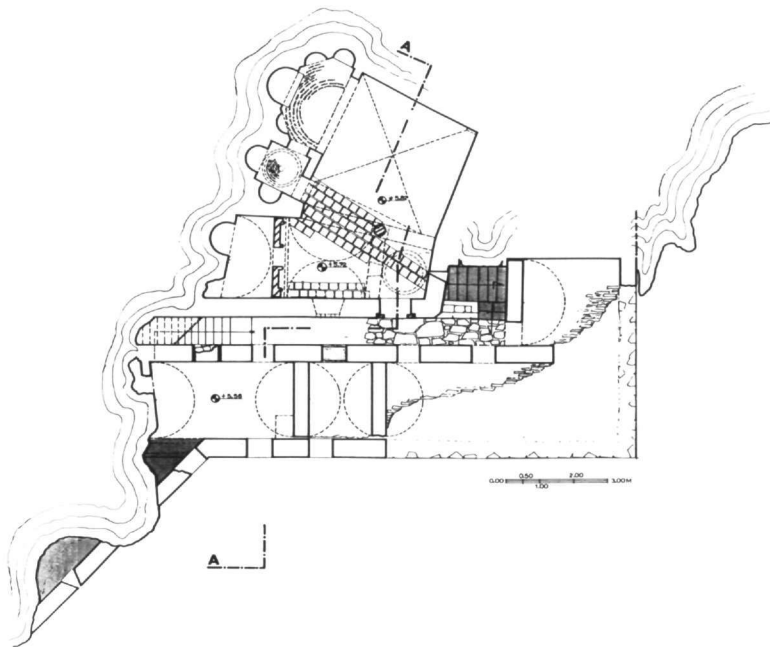

Εικ. 6. Κάτοψη του ισογείου του κυρίως κτίσματος της μονής.

Εικ. 7. Κάτοψη του πρώτου ορόφου του κυρίως κτίσματος της μονής.

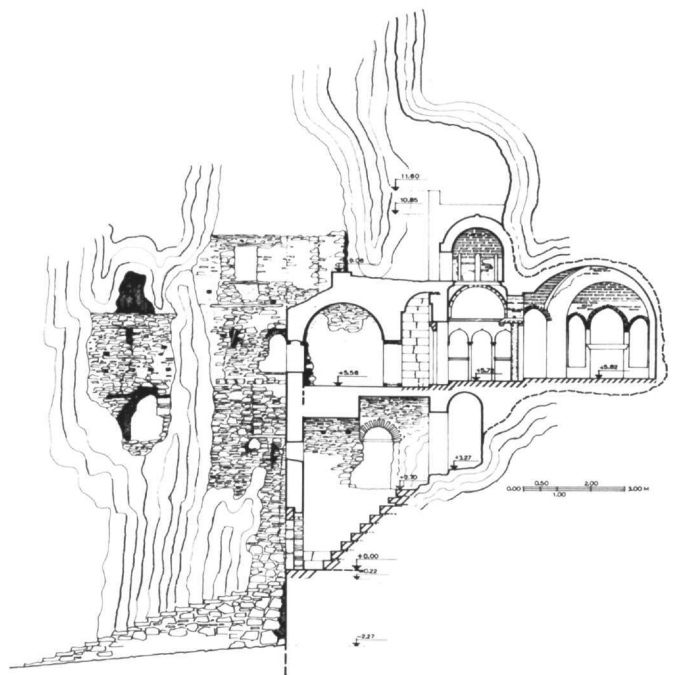

Εικ. 8. Δυτική όψη του κυρίως κτίσματος της μονής.

Εικ. 9. Εγκάρσια τομή του κυρίως κτίσματος της μονής και των βράχων.

Εικ. 10. Κάτοψη του δευτέρου ορόφου του κυρίως κτίσματος της μονής, όπου είναι ενσωματωμένο και το καθολικό.

της χρονολογίας ίδρυσής του. Οι γραπτές πηγές και τα επιτόπου διατηρούμενα στοιχεία τεκμηρίωσης δεν δίνουν σαφή απάντηση. Το εντοιχισμένο στη λιθοκτιστή κλίμακα της μονής τμήμα θωράκιου μαρμαρίνου τέμπλου, που περιγράφει ο Γ. Σωτηρίου και του οποίου παραθέτει σκαρίφημα, δεν αρκεί για να τεκμηριώσει την προέλευσή του από τον ναό και τη χρονολογία οικοδόμησής του : «... ή τέχνη καί ή διακόσμησης τμήματος θωρακίου, τοῦ μόνου διασωθέντος λειψάνου ἐκ τοῦ πρώτου μαρμαρίνου τέμπλου τοῦ ναοῦ, τό ὁποῖον εὗρομεν χρησιμοποιούμενον διά μίαν ἐκ τῶν βαθμίδων τῆς προχείρου κλίμακος, δι' ἧς ἀνερχόμεθα εἰς τόν ναόν... διεσώθη τό ἥμισυ κατά μήκος τοῦ θωρακίου, φέρει δέ τοῦτο ὡς διάκοσμον σταυρόν ἐκ πλέγματος κάτωθεν τόξου μέ στρεπούς κιονίσκους, φύλλα ἀκάνθου εἰς μορφήν ἀραβουργήματος κοσμοῦν τάς γωνίας καί τήν βάσιν τοῦ σταυροῦ, τέσσαρες δέ ἀνάγλυφοι δίσκοι πληροῦν τά κενά των κεραιῶν φέροντες εγχάρακτα τά ἀρχικά γράμματα τοῦ ρητοῦ: Φ(ῶς) Χ(ριστοῦ) Φ(αίνει) Π(ᾶσι). Ὁ ἐκ πλέγματος σταυρός καί ἡ μορφή τῆς ἀκάνθου ἐνθυμίζου τόν γλυπτόν διάκοσμον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐνῶ τό θέμα τοῦ σταυροῦ κάτωθεν τόξου εἶναι κοινόν εἰς θωράκια ὄλων τῶν περιόδων τῆς βυζαντινῆς τέχνης...». Το τμήμα του θωρα-

κίου αυτού δεν σώζεται σήμερα, ώστε να είναι δυνατή η φωτογράφησή του ή η σχεδιάσή του.

Σε βιβλίο του ο Μητροπολίτης Κορίνθου Παντελεήμων Καρανικόλας δημοσιεύει το 1980¹⁶ έγγραφο της παλιάς οικογένειας των Μονοχαρτζαίων Κρανιδίου, όπου ανάμεσα στα άλλα αναφέρει: «... ή πλουσία Μονή Αύγου, οικοδομήθηκε επί αυτοκράτορος Καρακάλα, άγνωστου χρονολογίας...». Άλλωστε, η αρχιτεκτονική του δεν ανταποκρίνεται σε μια συγκεκριμένη τυπολογία και υπαγορεύτηκε κατά πολύ από τις υπάρχουσες επί τόπου δυνατότητες του χώρου.

Ο ναός χαρακτηρίζεται δισυπόστατος ή δίδυμος και δεν μπορεί να υπαχθεί στην κατάταξη των δίδυμων χριστιανικών ναών, όπως αναπτύσσεται από τον μελετητή Γ. Δημητροκάλλη¹⁷. Παρ' όλα αυτά εμφανίζει τίς παρακάτω συγγένειες με τους μονόχωρους με δύο κόγχες ναούς:

1. Η ιδιότυπη κάτοψή του προέκυψε από συγχώνευση δύο ναών.

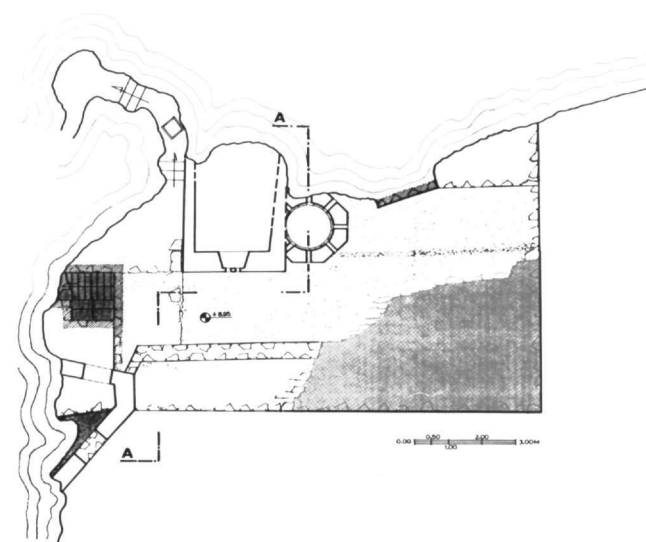
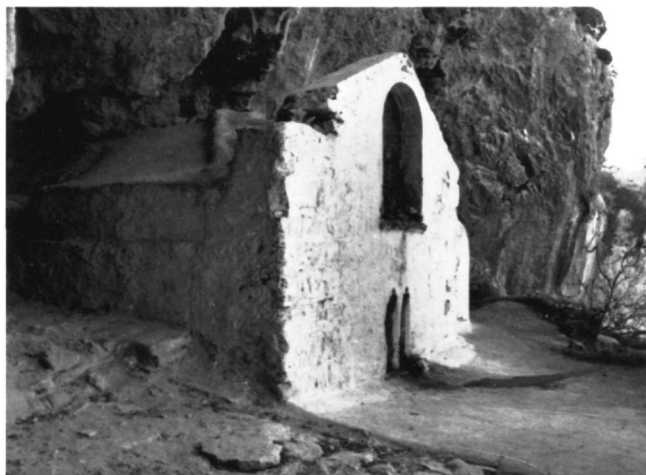
2. Είναι προσκολλημένος σε πρανές και είναι εν μέρει υπόσκαφος. Πολλοί υπόσκαφοι ναοί της Ανατολής εξάλλου κτίστηκαν ώστε να είναι υπόσκαφο τουλάχιστον το Ιερό τους¹⁸.

3. Οι δύο κόγχες οφείλονται στη στενότητα του χώρου προκειμένου να τιμηθούν περισσότεροι από ένας άγιοι. Το φαινόμενο απαντά στις ενετοκρατούμενες περιοχές του Αιγαίου¹⁹.

4. Αυτοί οι τύποι ναών είχαν διάδοση στην Ελλάδα από τον 9ο έως το 13ο αιώνα, ενώ στις Κυκλάδες οι περισσότεροι δίκωχοι κτίστηκαν μετά την κατάλυση της φραγκοκρατίας εκεί, δηλαδή μετά το 1537.

Οι επιτόπου κατασκευαστικές λύσεις και τα δομικά χαρακτηριστικά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ναός χτίστηκε σε δύο τουλάχιστον φάσεις, για τις οποίες σημεία αλληλοεπικάλυψης αποτελεί η περιοχή επαλληλίας των δύο ναών. Ο τρόπος δόμησης του ναού του Αγίου Δημητρίου, όπως φάνηκε σαφέστερα μετά την πτώση των επιχρισμάτων από την πυρκαγιά, προέκυψε από την άμεση ανάγκη επένδυσης του κελύφους της σπηλιάς που απέκτησε καλλιτεχνικές απαιτήσεις από μια εποχή και μετά. Το πιο ευέλικτο υλικό για μια πρώτη επένδυση της σπηλιάς ήταν τα τούβλα, που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή όλων των θόλων του ναΐσκου. Οι πυλίδες επικοινωνίας πρόθεσης-Ιερού και πρόθεσης-κυρίως ναού και τα μέτωπα των κογχών πρόθεσης και Ιερού είναι επίσης κατασκευασμένα αποκλειστικά από τούβλα. Η τεθλασμένη απόληξη του σταυροθολίου κάλυψης του κυρίως ναού προς Β. και η τεταρτοκυλινδρική καμάρα στέγασης του διαδρόμου που οδηγεί από Β. στον ναό μας υποδεικνύουν την περιοχή επαλληλίας των δύο φάσεων.

Η μορφή και η δομή των οξυκόρυφων τόξων, όπως και

η αποκλειστική κατασκευή τους από τούβλα, μας υποδεικνύουν τη χρονολόγηση της πρώτης φάσης του ναού στα χρόνια της πρώτης τουρκοκρατίας στην περιοχή, δηλαδή στο πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Πιστεύουμε ότι ο τύπος των οξυκόρυφων τόξων, με τέσσερα κέντρα χάραξης, όπως υπάρχει στον ναό, είναι μορφή τόξου επηρεασμένη τόσο από τη φραγκοκρατία όσο και από την τουρκοκρατία. Η αποκλειστική όμως κατασκευή τους από τούβλα και όχι από ειδικά λαξευμένους λίθους, σε συνδυασμό και με τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του ναού, μας οδηγούν στη χρονολόγηση της πρώτης φάσης του ναού στο πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Δεν πρέπει να αποκλείσουμε την ύπαρξη ενός ναΐσκου στον χώρο της σπηλιάς σύγχρονου με τό

Εικ. 11. Η προέχουσα από το δώμα κεραία του σταυρού του καθολικού και ειδικότερα του ναΐσκου των Αγίων Θεοδώρων.

Εικ. 12. Κάτοψη του δώματος της μονής και του παρεκκλησίου της Μεταμόρφωσης.

Εικ. 13. Ο οκταγωνικός τρούλλος ημιτελής, όπως προβάλλει από το δώμα.

παρεκκλήσι της Μεταμόρφωσης, δηλαδή ένα σύνολο παρεκκλησίων και ασκητηρίων που λειτουργούσε στον χώρο κατά τον 11ο-12ο αιώνα²⁰.

Ο βορειότερος ναΐσκος των Αγίων Θεοδώρων με το υπόλοιπο κτίσμα των κελιών ανάγεται σε μια δεύτερη μεταγενέστερη φάση και υπαγορεύτηκε από τις λειτουργικές ανάγκες διεύρυνσης και φωτισμού και την ανάγκη να τιμηθούν περισσότεροι από ένας άγιοι. Η ποιότητα κατασκευής των τοιχοποιιών του δείχνει μια προχειρότερη κατασκευή σε σχέση με τον κυρίως ναό. Η χρήση του αθηναϊκού τρούλου, ημιτελούς εξωτερικά, δείχνει την επιλογή μιας μορφολογικής λύσης που συνέχιζε να αντιγράφεται και να χρησιμοποιείται. Αν θεωρήσουμε ως αφετηρία χρονολόγησης αυτή των

τοιχογραφιών του στον 17ο αιώνα, ο ναός πρέπει να χτίστηκε πριν από την εποχή αυτή.

Η περιοχή είναι ένα από τα πέντε μέρη που κρατούν οι Ενετοί στην Πελοπόννησο μετά τον πρώτο τουρκοενετικό πόλεμο που λήγει το 1492²¹, ενώ από το 1464 έχει παραχωρηθεί ως φέουδο στους Παλαιολόγους²². Η Τουρκοκρατία στην περιοχή αρχίζει το 1541²³. «Ο κύριος στόχος των Οθωμανών, κατά τον τρίτο πόλεμο με την Βενετία, ήταν οι ενετικές κτήσεις της Πελοποννήσου, το Ναύπλιο και η Μονεμβασιά... Στις 14 Σεπτεμβρίου 1537 άρχισε η πολιορκία της οχυρής αυτής πόλεως (δηλ. του Ναυπλίου)... ένα μεγάλο μέρος των πολιορκητικών δυνάμεων αποσπάστηκε στην αρχή, για να εξουδετερώσει δύο ακόμη στρατιωτικά κέντρα των Βενετών, το οχυρό του Καστριού (δηλ. της περιοχής του Πόρτο-Χελίου) και το Θερμήσι..., τα οποία πέρασαν τελικά στα χέρια των Τούρκων, το πρώτον ύστερα από απροσδόκητη ηρωική άμυνα... και το δεύτερον ύστερα από συνθήκη (1537)...»²⁴. Την παλαιότερη φάση που διασώζει το μνημείο στη σημερινή του μορφή, επιχειρούμε να την τοποθετήσουμε στην εποχή 1464-1537, δηλαδή στα χρόνια που η περιοχή αυτή της Ναυπλίας είχε παραχωρηθεί από τους Ενετούς ως φέουδο στους Παλαιολόγους. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από τον αλληλοσυσχετισμό ιστορικών δεδομένων και τρόπων δομής, με την παραδοχή ότι μπορεί ορισμένα στοιχεία να παραπέμπουν σε παλαιότερες εποχές, στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση η χρήση τους είναι επιλεκτική.

16. Παντελεήμονος Καρανικόλα, Μητροπολίτου Κορίνθου, ό.π. (υποσημ. 9), σ. 116.

17. Π. Α. Βοκοτόπουλος, Συμβολή εις τήν μελέτην τῶν μονοχώρων ναῶν μετὰ δύο κογχῶν, Χαριστήριον εἰς Ἄ. Κ. Ὁρλάνδον, Δ', 1967-68, σ. 66-74, καὶ Γ. Δημητροκάλλης, Οἱ δῖκοιχοι χριστιανικοὶ ναοί, Ἀθήνα 1976, σ. 321-340.

18. Δημητροκάλλης, ό.π., σ. 321-420.

19. Βοκοτόπουλος, ό.π., σ. 66-74.

20. A. Bon, Le Peloponnèse byzantin jusqu'à 1204, Paris 1951.

21. Χρ. Δελγηγιαννόπουλος, Ἡ ἐκκλησία Ἄργους καὶ Ναυπλίας ἀπὸ τῆς συστάσεώς της μέχρι σήμερα, Α' καὶ Β', Ἄργος 1957 καὶ 1961.

22. W. Miller, Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα, Β', Ἀθήναι 1909-1910, σ. 217, 242, 252.

23. ΙστΕΕ Ι', Ἀθήνα 1974, σ. 285-286, 300.

24. Ὁ.π., σ. 300-301.

Nikolia Ioannidou

THE MONASTERY OF AYIOS DEMETRIOS AT "AVGO" AT DIDYMA, ERMIONI

The monastery of Ayios Demetrios at "Avgo" is located on the rocky slopes of the mountain Avgo in Ermioni.

Now deserted, the monastery consists of a two-storied structure (part of which is carved into the natural rock) and of a few partially ruined buildings. The katholikon is incorporated into the main building. This structure is a double church: the inner section carved into the rock is dedicated to Saint Demetrios and the outer section to the Saints Theodore. Another rock-cut two-storey chapel, dedicated to the Transfiguration, is located somewhat further up the slope.

It has not been possible to determine the date at which the monastery was founded. G. Soteriou attributed the chapel's frescoes to the eleventh-twelfth century, but there is no historical evidence to support this. The double-church presents certain similarities with other similar structures, especially those in the Cyclades and the Aegean coast.

The oldest historical reference (1696) comes from the time of the second Venetian occupation of the district, according to the "Archivio di Stato" of the Venetian republic. The source indicates that the monastery consisted of a three-storey tower-like building with several smaller structures surrounding it. The monastery also seems to have been rich in property in the locality.

Since the date of the monastery's foundation has not been determined, the author has attempted here to prove on the basis of both historical and stylistic material that it was in fact constructed between 1464 and 1537, prior to the Ottoman occupation of this area, which previously belonged to the Palaeologos family.

The monastery's monks took part in the War of Independence of 1821, and it was after this struggle that the complex was gradually deserted. The Greek authorities closed it officially in 1833.